

Yerel Sanayilerde İstihdam Edilen Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatına Katılım Süreci ve Yaşadıkları Sosyo-Ekonomik Sorunlar: Biga Sanayi Bölgesi Örneği

The Participation Process of Child Laborers Employed in Local Industries into Working Life and the Socio-Economic Problems They Experience: The Example of Biga Industrial Zone

Gülşah KORUCU DÜNDAR

Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çan MYO; Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü,
gulsah.korucu@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0001-8981-1090>

Makale Başvuru Tarihi: 07.10.2024

Makale Kabul Tarihi: 31.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Canan Öykü DÖNMEZ KARA

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
oykudonmez@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7825-3652>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Çocukluk,
Çocuk İşçiliği,
Çocuk İstihdamı,
Çalışma Hayatı,
Biga Sanayi Bölgesi,

Türkiye’de çocuk işçilerin sosyo-ekonomik sorunları çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, çocuk işçileri çalışma hayatına iten koşulların belirlenmesi, çalışma hayatındaki sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik katkı sağlanmasıdır. Araştırma kapsamında “Çocuk yaşta çalışmaya başlamanın hem bireyin özel yaşamı hem de çalışma hayatı açısından etkileri nelerdir?” sorusuna cevap aramaktadır. Bu bağlamda bireyleri çocuk yaşta çalışmaya iten sebeplerin belirlenerek çocuk işçilerin hayatındaki etkilerinin ortaya konması ve bu bireylerin korunmasına yönelik eksikliklerin tespiti amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada, çalışma hayatına katılımı, deneyimleri ve yaşamlarındaki değişimi anlamak amacıyla “hikâye analizi deseni” kullanılmıştır. Veriler, Biga Organize Sanayi Bölgesi’nde istihdam edilen çocuk işçilerle görüşerek toplanmıştır. Araştırmada, çocuk işçilerin çalışma ortamından kaynaklanan sorunlar yaşadıkları, ancak meslekleri ile ilgili geleceğe yönelik olumlu beklentilere sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Childhood,
Child Labor,
Child Employment,
Working Life,
Biga Industrial Zone,

In Turkey, the socio-economic problems of child workers form the core of the problem regarding labor. The purpose of this study is to identify the conditions that push children into the workforce and diagnose the problems they face the working life. The study seeks to answer the question, "What are the effects of starting to work at a young age on both an individual's private life and working life?" In this context, the study aims to identify the reasons that push individuals to work at a young age, reveal the impacts of child labor on these individuals' lives, and identify the shortcomings in protecting them. Qualitative research methods were used in the study. To understand the participation of children in the workforce, their experiences, and changes in their lives, the "story analysis pattern" was employed. Data were collected by interviewing child workers employed in the Biga Organized Industrial Zone. The study concluded that child workers face problems arising from their working environment but still have positive expectations for the future regarding their profession.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): KORUCU DÜNDAR, Gülşah ve DÖNMEZ KARA, Canan Öykü (2024), “Yerel Sanayilerde İstihdam Edilen Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatına Katılım Süreci ve Yaşadıkları Sosyo-Ekonomik Sorunlar: Biga Sanayi Bölgesi Örneği”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.7(3), ss.869-882, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1578747>

1. GİRİŞ

Bir toplumda çalışma hayatına katılan bireylerin çalışabilecek yaşta bir diğer ifade ile aktif nüfus içerisinde olması beklenir. Aktif nüfus ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak 15-64 yaş aralığını kapsar. Eğitim, istihdam imkânları, gelir düzeyi vb. sebeplerle bireyin çalışma hayatına katılımı gecikebilir. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışma hayatına katılım çocuk denecek yaşta başlamakta ve çocuk işçiliği sorununu ortaya çıkartmaktadır.

Sosyal politika açısından korunmaya muhtaç ve riskli gruplardan olan çocukların çalışma hayatında varlığı bir gerçektir. Çocuğun öncelikle kendi bedensel ve psikolojik gelişimini tamamlaması, temel eğitimi alması beklenir. Yaşları itibarıyla psikolojik ve fiziksel olarak ergenliğe adım atmamış çocukların büyük yaştaki bireylerle aynı yerde, aynı çalışma şartlarında olması beklenmese de ekonomik, sosyal ve kültürel vb. birtakım unsurlar buna sebep olmaktadır. Bu unsurların başında ekonomik unsurlar bir başka ifade ile yoksulluk gelmektedir.

Çocuk işçiliği sorunu öncelikle Sanayi Devrimi ile tüm ülkelerin gündeminde yer almıştır. Bu gelişmenin emek piyasasına en önemli etkisi, ikincil işgücü olarak kabul edilen kadınların ve çocukların çalışma hayatına dâhil olmasıdır. Sanayileşme öncesi dönemde çocukların çalışma hayatına katılımlarına fazlaca rastlanmamış; lonca sisteminde mesleki eğitim almalarına önem verilmiştir. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan fordist üretim sistemi, üretimi arttırma isteğinden dolayı işçi gereksiniminin karşılanması amacıyla kadınların ve çocukların da işçi olarak çalışma hayatına adım atmalarına ve çocuk işçiliği kavramının doğmasına sebep olmuştur. Bu dönemde kadın ve çocuk işçilerin kendi beden güçlerinden daha ağır işlerde ve kötü koşullarda çalıştırılmaları yoğun bir şekilde mesleki hastalıklar yaşamaları ve iş kazaları geçirmeleri ile sonuçlanmıştır.

Çocuk işçiliği sorunu Türkiye’de de varlığını sürdürmektedir. Çocukların çalışma hayatına katılmalarında ailelerdeki yoksulluk ve eğitimsizlik temel neden olarak sayılabilir. Düşük gelir seviyesi ve yoksulluk ile birlikte ailenin yaşamış olduğu ekonomik kaygılar çocukları çalışma hayatına iterek aileye ekonomik katkı sağlamaya yöneltmektedir. Çalışma hayatına atılan çocuklar kalfalarından veya ustalarından zorbalık görmekte, fiziki güçlerinin üstünde işler yapmakta, uzun süre ve kötü koşullarda çalışmakta ve kısıtlı sosyal çevreye sahip olmaktadır. Bu sorunlar neticesinde de sosyal, fiziksel ve zihinsel olarak çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalabilmektedirler.

Toplumların geleceği olan çocukların korunması, sağlıklı ortamda büyümesi, yeterli beslenmesi, eğitim alması gibi temel haklara sahip olması için çocuk işçi sorununa çözüm bulunması, devletler ve toplumlar tarafından ele alınması gereken önemli bir konudur. Bu sorunların çözüme kavuşturulabilmesi için çocuğun, çocuk olarak görülmesi, gelir elde etmesi gereken bir birey olarak algılanmaması, çocukluğunu yaşamaması düşüncesine sahip olunması gerekmektedir. Bu bağlamda tüm dünya ve Türkiye’de çocuk işçiliği sorunun ortadan kaldırılması için yapılan ve yapılması gereken çocuk işçiliğiyle mücadele politikalarıyla beraber sorunun çözümü için önlemler alınması önemlidir.

Çalışmada, çocuk işçilerin çalışma hayatına girme sebepleri ve sonrasında yaşadıkları sorunlar; sahip oldukları aile yapısı, eğitim seviyesi, elde ettikleri gelir ve geleceğe yönelik beklentileri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada çalışma hayatındaki çocukların durumunun ortaya konması için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmada çocuk işçiliğinin ortaya çıkış sebepleri üzerine durulmuştur. Çanakkale Biga İlçesi sanayi bölgesindeki çocuk işçiler ile görüşmeler yapılarak ailevi ve eğitim durumları, çalışma sebepleri, elde ettikleri kazançları ve bu kazançları harcama alanları, yaşadıkları zorluklar sorularak çocuk işçiliğinin nedenleri ve zorlukları tespit edilmeye çalışılmış, çocuk işçilerin sorunlarının azaltılması veya ortadan kaldırılması için öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde çocuk ve çocuk işçi kavramlarına ilişkin kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Uluslararası ve ulus kaynaklardan kavramların tanımları yapıldıktan sonra çocuk işçiliğine neden olan sebepler açıklanmıştır. Üçüncü başlık altında araştırma yöntem ve modeli, araştırmanın deseni, veri toplama yöntemi ve araştırmanın amacı açıklanmıştır. Araştırmanın kapsamını Çanakkale İli Biga İlçesi sanayi sitesinde çalışan çocuk işçiler oluşturmaktadır, bu kapsamda burada çalışmakta olan 6 çocuk işçi ile görüşülmüştür. Kapsam olarak sanayi sitesinin seçilmesinin nedeni, sanayi sitesinde çoğunlukla ağır çalışma koşulları altında çalışan çocukların durumunun ortaya konmasıdır. Son bölümde ise araştırmadan elde edilen bulgular ile sonuç kısmı yer almaktadır. Çocuk işçilerin okul hayatları, maddi durumları, eğitim durumları ve çalışma koşulları ile ilgili elde edilen bulgular açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise elde edine bulgular neticesinde çocukların eğitim hayatından feragat ederek çalışma hayatına atılmasının nedenleri neticesinde yaşadıkları deneyimler ele

alınmıştır. Ayrıca burada çocuk işçiliğinin azalması için önerilerde bulunulmuş, konuyla ilgili yeni araştırmalara ışık tutması hedeflenmiştir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çocuk kavramı, uluslararası ve ulusal düzenlemelerle kavramsallaştırılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesinde on sekiz yaşına kadar her insan çocuk olarak tanımlanmıştır (UNICEF, Türkiye, 2004). Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi olarak bilinen, asıl adı Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi olan sözleşmeye göre (1996), 18 yaşından küçük olan herkes devlet nezdinde çocuk olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tanımlamasına göre; “10 yaş öncesi çocukluk, 10-19 yaş arası ergenlik dönemi”dir.

Türk Dil Kurumu (2023) çocuk kavramını “*Bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız*” olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda çocukluk insanlık tarihinin ilk evresi olmasına karşın, toplumların gelişmişliğine göre farklı anlamlar yüklenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu, çocuk kavramını “*Küçük yaştaki erkek veya kız cinsiyetindeki insan*” olarak tanımlamaktayken, çocukluk kavramını “*İnsan hayatının bebeklikten ergenliğe geçinceye kadar ki dönemi, çocuk olma durumu*” olarak tanımlamaktadır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanun'un 11. maddesine göre ise çocukluk, doğumla başlayan ve kanuni rüşt yaşına olan on sekiz ile biten bir dönemdir. Buradan anlaşılıyor ki kanun, evlenme ile ya da mahkeme kararı ile kazanılan rüşt hali hariç, reşit olma yaşını on sekiz yaşın tamamlanması olarak düzenlemiştir (Gökalp, 2012:126).

Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi'nin 1. maddesinde çocuk kavramının tanımı “*Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu haricinde, onsekiz yaşına girmeyen her birey çocuktur*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu maddeye göre ulusal hukuk tarafından farklı bir düzenleme olmadığından Türkiye'nin imzalamış olduğu anlaşmalara göre 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak sayılmakta, bu durum hukuk disiplini içerisinde fazlaca eleştirilse de (Bakırcı, 2004:82) Türkiye'deki hukuki mevzuatın da bir standart getirmesi sebebiyle 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak tanımlanmaktadır (Karakaş ve Çevik, 2016:890).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu madde 6/b'de 18 yaşını doldurmamış olan bireylerden çocuk olarak bahsedilmektedir. 4857 sayılı İş Kanun'unda ise çocuğun tanımı net bir şekilde yapılmamıştır fakat genelde 18 yaşını doldurmamış bireylere özgü düzenlemeler bulunmaktadır. Çocukluk kavramı için çok çeşitli tanımlamalar yapılsa da, genel kural olarak 18 yaşın altındaki her insan çocuk olarak kabul görmektedir. Bundan dolayı 18 yaş, çocuk kavramının belirleyici etkenidir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kapsamında yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkı düzenlenmiştir. Öncelikle her insan gibi çocukların da yaşama hakkı bulunmaktadır (md.6). Bu bağlamda çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyarak yaşama hakkının tanınması vurgulanmaktadır. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesinde de herkesin yaşam hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Çocuk haklarından bir diğeri ise gelişme hakkıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çeşitli maddelerinde (md. 6, 14, 18) çocukların sağlıklı ve topluma uyum olarak gelişmelerinde ailenin ve devletin sorumlulukları belirtilmektedir. Korunma hakkı çerçevesinde (md. 19.) devletler, çocukların her türlü riskten korunmasında sorumlu tutulmuşlardır. Çocukların kendileriyle ilgili konularda kendi görüşlerini ifade etme haklarının bulunduğu da Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer almıştır (md. 12). Çocukların sahip oldukları hakların göz ardı edilmemesi, toplumda sağlıklı bireyler yetişmesi için gereklidir. Bu durum ailelere ve devletlere önemli roller ve sorumluluklar yüklemektedir.

Çocukluk dönemi temel değerler, davranış, eğitim, bilgi, beceri ve yetkinlikleri bu dönemde oluşmaktadır. Çocukluk oyun çağındaki bireylerin oyunla eğitildiği bir süreç olmalıdır. Ancak ekonomik sorunlar sebebi ile çocukların çocukluk döneminde çalışma hayatına atılarak “*çocuk işçi*” olmaları gelişimleri önündeki en büyük engellerden birisidir (Çöpöğlü, 2018b:359). Çocuk işçiliği kavramının uluslararası hukukta açık ve net bir tanımı yer almamaktadır. Bunun sebebi uluslararası arenadaki devlet ve sosyal yapıların birbirinden oldukça farklı olması ve bir çatı altında toplanabilmesinin güçlüğüdür (Kökkılınç, 2023:3). Çocuk işçiliği olgusu coğrafyadan coğrafyaya, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta aynı toplum içinde kentsel alandan kırsal yerleşim bölgesine göre bile farklılıklar göstermekte, anlamsal olarak da yine farklı tanımlamalarla ifade edilmektedir (Karabulut, 1996:6).

Çocuk işçiliğinin hukuksal çerçevesini çizen belirli başlı uluslararası standartlar Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve En Kötü Biçimlerdeki Çocuk

İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin 182 sayılı Sözleşmesi'dir (ILO ve UNICEF, 2020). Çocuk işçiliği konusundaki temel sözleşmelerden biri olan 138 sayılı ILO Sözleşmesine kapsamında; işe alınıp çalışmaya başlayabilmek için gerekli olan en düşük yaş sınırı 15 olarak ifade edilmiştir (ILO, 2023). ILO'nun bir diğer tanımlamasında ise çocuk işçiliği; "*çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren işlerde çalıştırılmaları*" olarak ifade edilmektedir (ILO, 2021). ILO'nun bir diğer tanımlamasında ise çocuk işçiliği; "*çocukların çocukluklarını yaşamalarına engel olan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten gerek fiziki gerekse zihinsel gelişimlerine zarar verebilecek olan iş kollarında istihdam edilmesi*" olarak ifade edilmektedir.

Türkiye'de çocuklar ve gençler 1982 Anayasasıyla korunma altına alınmaktadır. 1982 Anayasası'nda hiçbir bireyin yaşına, cinsiyetine, gücüne uygun olmayacak işlerde istihdam edilemeyeceği ve çalışma koşulları açısından küçüklerin özellikle korunması zaruritesi hüküm altına alınmıştır (md.50). 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesi ile temellendirilerek düzenlenen Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe ait 4. maddeye göre çocuk işçi kavramı, "*14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi de 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış*" birey olarak ifade edilmektedir.

4857 sayılı İş Kanunu uygulamalarında 15 yaşını geçmemiş olan çocukların istihdam edilerek çalıştırılması yasaklanmıştır. 4857 sayılı Kanun'un 71/1. maddesinde ise 14 yaşını bitirmiş ve zorunlu ilköğretim çağı sona ermiş olan çocukların, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine ve var ise devam ettikleri eğitim hayatları ve okullarında devamlılıklarına engel olmayacak şekilde, hafif işlerde çalıştırılmalarına izin verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu hüküm bağlamında, çalışabilecek olan çocuklar için belirlenmiş olan alt yaş sınırı 14, üst yaş sınırı ise 15 olacak şekilde karara bağlanmıştır (İş Ka, 2003: madde 71/1). Ancak yaş sınırlamalarına aykırı olarak çocuk işçiliğinin olması sorundur.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na göre (2007:9); çocuk işçiliği için yapılan uluslararası tanımlardan birisi de "*toplumda emek arzının olduğu esnaf ve sanatkârların yanında, farklı sanayi işkollarında ya da kırsalda ailesiyle tarım sektöründe çalışan çocuklar*" şeklindedir. Bir başka tanımına göre; "*Çocuk işçiliği on sekiz yaşının altındakilere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimi şeklinde ifade edilebilir*" (ÇSGB, 2007:9).

Ennew vd.'ne (2005:27) göre; "*çocuk işçiliği*" tanımının evrensel olarak kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Kavramların ve tanımların çeşitli ve belirsiz olduğunu belirterek yaygın tanımların farklılık gösterdiğini vurgulanmaktadır. Ennew vd. literatürde çocuk işçiliği ile ilgili tanımları özetlemiştir. Buna göre; çocuklar tarafından yapılan her türlü iş, çocukların ekonomiye katılımı, çocuklar tarafından yapılan tam zamanlı işler, çocuklara zarar veren işler, iş, okula engel olan işler, tüm ücretli işler, çocukları istismar eden işler, ulusal ve uluslararası kanunları ve standartları ihlal eden işler gibi tanımlamalar kullanılmaktadır.

Toplumda yaşanan yoksulluk çocuk işçiliğinin temel nedendir. Ekonomik geliri yetersiz olan yoksul ailelerin, çocuklarını okuldan alarak ya da hiç göndermeyerek çalışma hayatına yönlendirmesi, aile içindeki gelir açığının çözümü olarak görülmektedir (Şahin, 2012:104; Kökkılınç, 2023:2-6). Düşük gelir seviyesindeki ailelerin elde ettikleri sınırlı gelir yeme içme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçlara yönelik harcamaktadır. Çocukların çalışmasına ise ailenin ve çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gereksinim duyulmaktadır (Tunçcan, 1999:10). Ailenin toplam geliri çocuk bireylerin istihdam edilip edilmeyecekleri noktasında belirleyici nitelik taşımaktadır. Yoksul olarak kabul edilebilecek ailelerde temel ihtiyaçların karşılanması ön plana çıktığından; eğitim göz ardı edilerek çocukların fiziki ve ruhsal yeterlilikleri dikkate alınmaksızın çalışma hayatının bir parçası durumuna geldikleri görülmektedir (Çöpoğlu, 2018a:672).

İşsizlik mağduru olan ebeveynlerin olduğu ailelerde de çocuk işçiliği daha fazla görülmektedir. 2020 yılında başlayan Covid-19 salgınına bağlı olarak dünya genelinde ve ülke ekonomilerinde yaşanan ekonomik sorunlar neticesinde işlerini ve gelirlerini kaybeden yetişkin aile bireyleri, ihtiyaçlarını karşılamak için çocuklarını çalışma hayatına yönlendirmişlerdir (Kökkılınç, 2023:2). Salgın tedbirleri kapsamında uzaktan eğitim yöntemine geçilmesi, eğitim görmek için mekâna bağlılığı ortadan kaldırmış; bu durum da çocukların çalışma hayatına yönelmesini kolaylaştırmıştır.

Çocuk işçiliğinin nedenlerinden biri de işverenlerin çocuk işgücü talep ediyor olmasıdır. Çocuk işçi olarak istihdam edilen bireyler işverenlerin maliyetlerini düşüren, kayıt dışı ve ucuz işgücü niteliğindedir. Kayıt dışı çalışma, kendi işyerinde veya bağımlı çalışan şeklinde istihdam edilen kişilerin; ücret, mesai gibi hususlarda Sosyal Güvenlik Kurumu'nun düzenlemeleri ve denetimleri dışında kalarak, alacağı ücretin ya da çalıştığı gün sayısının eksik bildirildiği veya hiç bildirilmediği hukuk dışı çalışma şekilleri olarak ifade edilmektedir (Yanici

Erdal, 2019:228). Bu bağlamda çocuklar; kayıt dışı istihdam edilebildikleri ve sosyal haklarını arama eylemlerinden yoksun oldukları için işverenler tarafından tercih edilmektedir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012:12).

Göç ise Türkiye’de çocuk işçiliğinin bir diğer sebebidir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal sebeplere dayanan ve söz konusu bu alanlardaki gelişmeler sebebiyle (Kara ve Dönmez Kara, 2016:3); kişilerin, ailelerin, grupların ya da toplulukların yaşamış oldukları yerlerden farklı yerlere hareket etmeleri göç olarak tanımlanmaktadır. Kırsal bölgelerde işini ve gelirini kaybeden bireyler iş bulma düşüncesiyle kentlere göç etmektedirler (Koçak ve Terzi, 2012:164). Türkiye’de 1980 sonrası çocuk işçiliğinin sebeplerinden biri olarak görülen göç; çocukların yoksulluk, işsizlik, aile bireylerinin hasta olması gibi nedenlerle işgücüne katılmalarına sebep olmuştur (Şen ve Kahraman, 2012:178).

Çocuk işçiliğinde bir diğer önemli neden ailenin eğitim durumu ve çocuğun eğitim hizmetlerine erişememesidir. Ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin düşük olması, nitelikli eğitim hizmetlerinin sunulmaması (Şişmanlar, 2017:50), toplumun eğitime karşı olan bakış açısı, çocukların okumaları için gerekli olan maddi olanakların yetersizliği gibi bazı sebepler çocukların eğitim hayatına katılması ve de devam etmesi önündeki engellerdendir. Bu engellerden dolayı da eğitim alamayan çocuklar için aileler tarafından kabul edilen en kolay çözüm çalışmaya başlamalarıdır.

Avşar ve Ögütoğulları (2011-2012:38) Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de çocuk işçiliği araştırması yaptıkları “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri” çalışmalarında yaparak ortaya çıkan en çarpıcı noktalardan birinin aslında çocuk işçiliğinin gelişmişlik farkı gözetmeksizin var olduğunu bildikleri halde, gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliği boyutları bakımından verilerin ve istatistiki bilgilerin olmadığını belirtmişlerdir. Yapmış oldukları çalışmada gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların çocuk işçiliği konusunda bilinçlenmemiş bir diğer sonucu olarak ifade ederek yukarıdan aşağıya bir yönlendirme olduğunu belirtmişlerdir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda (2013- 2017) çocuğa saygı kültürünün gelişmesi, çocuğun doğduğu, büyüdüğü ortamın korunması ve fiziksel çevresinin iyileştirilmesine vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda çocuk hakları kültürü çerçevesinde politikaların ve programların geliştirilmesi amaçlanarak, etkin bir denetleme, izleme ve değerlendirme sisteminin kurulmasının zaruri olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

Çöpoğlu (2018a:682) dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliği ve işsizlik konusunu ele aldığı makalesinde çocuk işçiliğinin ulusal ve uluslararası mücadele biçimlerine değinerek uygulanabilecek kısa ve uzun vadeli mücadele seçeneklerini açıklamaya çalışmıştır. Sonuçta çocukların istihdam edildiği ülkelerde ve işletmelerde bazı avantajlar sağlansa da uzun dönemde onların zararına sonuçlar doğurduğu ve gelecekte telafisi olmayan bir uygulama biçimi olduğu ifade edilmiştir.

ILO ve UNICEF (2021:7-9) tarafından çocuk işçiliği konusunda 106 ülke üzerinden küresel tahminlerde bulunan raporda, çocuğa karşı sömürü ve cinsel istismarların yoğun şekilde gerçekleştiği, çocukların ev içi işçiliği ya da çocuk ticareti gibi durumlara maruz bırakıldığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca çocukların eğitim haklarının ellerinden alınıp istihdama zorlandıkları ve pek çok çocuk haklarının ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Şişmanlar (2017:47-55), çocukların çalışma ortamında karşılaştığı risk etkenlerinin fiziki ve ruhsal gelişimlerine etkisini ölçtüğü çalışmada, erken yaşta çalışmaya yönelmek zorunda kalan çocukların, sağlıklı gelişimi için gerekli sosyal çevreden ve eğitimden uzak kalarak, ebeveyn gözetimi olmadan, ihmellere ve istismara açık olduklarını belirtmiştir. Çocuğun gelişiminin olumsuz seyretmesinin yaşamlarında gelişim geriliği ve ruhsal bozukluklar gibi risklere yol açtığı sonucuna varmıştır.

Radmard ve Beltekin (2017:128), İstanbul’da çalışan çocukların durumunu saptamayı amaçladıkları çalışmalarında çalışma hayatında olan çocukların çalışmaya başlama nedenlerinin ekonomik koşullar olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışan çocukların okul başarılarının yükselmesi için desteklenmeleri gerektiğini, bunun için okul öğretmenlerine büyük görevler düştüğünü belirten yazarlar, asıl önemli olanın ise yoksulluğun ortadan kaldırılması ve ailelerin ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için çeşitli politikalar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Türkiye’de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik kararlar 12. Kalkınma Planı’nda da ele alınmıştır. Çocuk işçiliği ile mücadele amacı ile kamu ve özel sektörde ve toplumda bilincin artırılması hedeflerden biri olarak vurgulanmaktadır. Merkezi düzeyde oluşturulan politikaların uygulanması ve izlenebilmesi için yerel düzeyde de etkili mücadele öngörülmüştür. Bunun için yerelde çocuk işçiliği ile mücadele de çalışan kurum, kuruluş, üniversite, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör işbirliğine önemsenmektedir. Mevsimlik gezici tarımda

çalışan ailelerin çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri için desteklenmeleri de bir başka hedefdir. Çalışan çocukların 4857 sayılı İş Kanunu'ndan kaynaklı haklarını öğrenmeleri, ilk yardım ve iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almaları gerekmektedir. İşverenlerin de “Çocuk Hakları İş İlkeleri” bağlamında eğitilmeleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadele çabalarının uluslararası platformlarda da yer alması hususu da 12. Kalkınma Planı’nda yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023:175).

Özetle çocuk işçiliği tarihine bakıldığında özellikle Sanayi Devrimi sonrası artan işgücü talebinin karşılanması amacıyla kadınların ve çocukların çalışma hayatında artan sayılarda yer almaya devam ettikleri söylenebilir. 18 yaşının altındaki her birey çocuk olarak kabul ediliyor olsa da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuğun aile bütçesine yapacağı katkının kazanç olarak görülmesi sebebiyle, kayıt dışı istihdam edilerek eğitimden uzaklaştırıldıkları ve çalışma hayatına itildikleri bir gerçektir. Çocuk işçiliğinin gerekçeleri yoksulluk, işsizlik, ailelerin eğitim ve gelir durumları, ailelerin eğitime bakış açısı ile çocukları bu konuda yönlendirmeleri, aile yapıları, gelenekler ve göç sayılabilmektedir. Bu gerekçeler de göstermektedir ki, çocuk işçiliğinin önde gelen sebebi ailesel etkenlerdir. Bu çalışmada çocuk işçiliğinin sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte Biga sanayi bölgesinde çalışmakta olan çocuklar üzerinden yürütülecek nitel araştırma ile çocukların eğitim hayatından vazgeçme nedenleri ve hem eğitim hem de çalışma hayatı ile ilgili düşünceleri araştırılacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın yöntemi, modeli, amacı, önemi ve çalışma grubu hakkında bilgiler verilerek araştırmanın metodolojisi ortaya konulmuştur.

3.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışma, Biga sanayi bölgesinde çocuk işçi olarak işgücüne katılan çocuklara ilişkin bir araştırmayı kapsamaktadır. Araştırma, çalışma hayatında çocuk işçilerin karşılaştıkları psikolojik ve fiziksel sorunların Biga sanayi bölgesi örneğinde ortaya konması ve burada çalışmakta olan çocuk işçilerin çalışma hayatına ve eğitim hayatına bakış açılarının belirlenmesi hususunda önem arz etmektedir. Araştırmanın nitel yöntemlerle yapılması, çocukların çalışma hayatına dâhil olmalarını kendi hikâyelerinden yola çıkarak irdeliyor olması ve 12. Kalkınma Planı hedefleri ile de örtüşüyor olması çalışmayı önemli kılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Problemi ve Çalışma Soruları

Çocuk işçiliği çalışma çağı dışında kalan ancak yoksulluk, gelir yetersizliği, ailevi sebepler gibi nedenlerle çalışma hayatına dâhil olmuş bireylerin yaşadığı bir sorundur. Çocuk işçiliği bireysel olmakla birlikte toplumsal da bir sorundur. Çocuk yaşta olmalarına ve gelişimlerini tamamlamamalarına rağmen Türkiye’de bir çocuk işçi konumunda yer alan bireyler eğitimlerini yarım bırakmakta, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini uygun ortamda tamamlayamamakta ve çeşitli suiistimallerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle çalışmanın problemini “Türkiye’de çocuk işçiliğinin var olmasının ve devam etmesinin sebebi nedir?” sorusu oluşturmaktadır.

Çocukları çalışma hayatına girmeye zorlayan nedenler, Biga sanayi bölgesinde istihdam edilen çocuk işçilerin çalışma hayatına girme nedenleri ve geleceğe yönelik bakış açılarının analiz edilmesi kapsamında incelenmiştir. Araştırma problemine çözüm getirmesi amacı ile şu araştırma sorularına cevap aranmıştır;

- Biga sanayi bölgesinde istihdam edilmekte olan çocuk işçileri, çalışma hayatına iten sebepler nelerdir?
- Çocuk işçilerin eğitim hayatına yönelik tutum ve tavırları nelerdir?
- İstihdam edilen çocuk işçilerin geleceğe bakış açıları nedir?

3.3. Araştırmanın Yöntemi, Modeli ve Sınırlılıkları

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma konusu hakkında detaylı bilgi sahibi olabilmek için literatür taramasına dayalı olarak çocukların çalışma hayatına atılması sürecinden başlayarak eğitimlerinden mahrum kalmalarını etkileyen unsurları saptamak amacıyla 10-12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, görüşmeler 15-20 dakika olacak şekilde yüz yüze yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme

yöntemi, nitel araştırmalarda fazla kullanılan, araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş ya da görüşme esnasında konuyla ilgili eklenen sorular ile şekillenmiş bir görüşme imkânı veren bir yöntemdir (Güler vd., 2015:115).

Elde edilen veriler ise not alınarak kaydedilmiştir. Çalışma grubunun düşüncelerini çalışma ortamlarında açığa çıkarmak amacıyla çalışmada, kişilerin başlarından geçen basit ya da önemli olabilen, zaman ve yere dikkat ederek anlattıkları olayları bir araya getirip analiz etmeye yönelik bir nitel araştırma yöntemi olan “*hikâye deseni*” kullanılmıştır. Bu desen, insanların geçmişte yaşadıkları tecrübeleri, içinde buldukları duygu durumlarını ekleyerek şu an bu deneyimleri nasıl algıladıklarını, ne hissettiklerini, bu olayları şimdi nasıl anlatıyor olduklarını gözlemlemek için seçilmiştir. Araştırma verileri, içerik analizi tekniği kullanılarak anlamlı bilgiler haline getirilmiştir.

Araştırma, Çanakkale'nin Biga ilçesinde yer alan sanayi bölgesinde olarak belirlenen kapsam neticesinde burada istihdam edilen çocuk işçilerle sınırlandırılmıştır. Ancak araştırma, görüşmeyi kabul eden 6 katılımcı ile yapılmıştır. Çalışmanın evreni Türkiye’de çocuk işçi olarak çalışan tüm bireyleri kapsamına rağmen, zaman ve maddi kısıtlılıklar sebebi ile araştırmacıların yaşadığı Çanakkale Biga ilçesi Sanayi bölgesi ile kısıtlandırılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bu kısmında Çanakkale'nin Biga ilçesinde sanayi bölgesinde çalışmakta olan çocuk işçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular sunulmuştur.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubunu Çanakkale'nin Biga İlçesi sanayi bölgesinde çalışan 6 çocuk işçiden oluşturmaktadır. Çocukların hepsi erkektir. Bunun nedeni sanayide daha çok kas gücü gerektiren işlerin olması ve erkeklerin yoğunlukta çalıştığı bir ortam olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya katılan çocukların yaş aralığı 11-16 arasında değişmektedir. Söz konusu yaşlardaki çocuklar vasıfsız işçilik olarak tercih edilmektedir. 4857 sayılı Kanununun 71. maddesi gereğince 15 yaş altı çocukların çalıştırılması yasak olmasına rağmen çocuk işçi olarak çalıştırılmaktadırlar.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Eğitim Durumu		
Okumamış	1	
İlkokul Terk	2	
Ortaokul Terk	2	
Ortaokul Mezunu (Açık Lise Devam)	1	
TOPLAM	6	
Eğitim Düzeyi	Anne	Baba
Okur-Yazar Değil	1	-
İlkokul Mezunu	1	1
Ortaokul Mezunu	2	3
Lise Mezunu	2	2
Çalışma Durumu	Anne	Baba
Çalışmıyor	4	5
Çalışıyor	2	1
TOPLAM	6	6

Kaynak: Yazarlar Tarafından Hazırlanmıştır.

Tablo 1’de kendileri ile görüşme yapılan çocukların ve ailelerin demografik özelliklerine yer verilmiştir. Tabloya göre; iki çocuğun ilkokul terk, iki çocuğun ortaokul terk, bir çocuğun ortaokul mezunu ancak liseye kayıt yaptırmamış açıktan okuduğu ve bir çocuğun ise hiç okula gitmemiş olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunu olup çiraklık okuyan çocuk 3 yıldır; ortaokuldan terk olan çocuklardan biri 2 yıldır diğeri 4 yıldır; ilkokuldan terk olan çocuklardan biri 5 diğeri 3 yıldır; okumamış olan çocuk ise 4 yıldır çalışmaktadır. Görüşmelerde ailelerin eğitim durumlarının çocukların eğitim tercihlerini etkilediği görülmüştür.

Çocukların hepsinin ebeveynleri evlilik birliği içerisinde. Bu durumda göstermektedir ki araştırmanın yapıldığı grup için aile bölünmesi; çocukları okullarından uzaklaştıran, yalnızlığa ya da çalışma hayatına iten bir unsur değildir. Çocukların çoğunluğunun kardeş sayısı 1-2 iken, yalnızca bir çocuk 5 kardeştir. Çoğunluğun kardeş verilerine bakıldığında bu sayı Biga ilçesi için yüksek rakamlar değildir. Kardeş sayısı çok olan çocukların çocuk yaşta istihdam edilme oranları daha fazla olmakta iken bu çalışmada böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.

Ailelerde eğitim ile kazanılan meslekleri icra edenlerin sayısının az olduğu ve bu durumun çocukların işçi olma sürecinin arkasındaki önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Tabloya göre; babaların yarısı ortaokul mezunu, 1 kişinin ilkökul mezunu ve 2 kişinin ise lise mezunudur. Annelerde ise 1 kişi okur-yazar değilken, 1 kişi ilkökul, 2 kişi ortaokul ve 2 kişi ise lise mezunudur. Anneler ve babalar arasında üniversite mezunu olan yoktur. Bu durumda çocukların aile içinde eğitime önem verildiğine şahit olmadıklarını söylenebilir. Araştırmaya katılan çocukların çoğunluğu da ailelerinden eğitim için destek almadıklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca çalışan çocukların ailelerinde babaların sadece biri hastalığından dolayı çalışmıyor durumdayken diğer çocukların babaları özel sektörde orta seviyeli geliri olan işlerde çalışmaktadır. İki çocuğun anneleri çalışmaktadır. Annelerden 1'i hem hasta eşine hem de 2 çocuğuna bakabilmek için çalışma hayatına dahil olmuştur. Kadınların çalışmama sebebinin evde bakılması gereken başka çocukların varlığı olduğu vurgulanmıştır.

4.2. Katılımcıların Eğitim Hayatı

Çalışma hayatına katılım, çocukların eğitim haklarına erişimi etkileyen bir süreç yaratmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında çocuklara eğitim durumlarına, okulu terk etme nedenlerine, okula ilişkin duygularına ve mesleki tercihlerine ilişkin sorular sorulmuştur. Çocukların okul hayatları ile ilgili anlatılarında genellikle arkadaşları ve başarısızlıkları ön plana çıkmaktadır. İşçi çocuklar okul arkadaşlarının çoğuyla görüşemediklerini, çalışma hayatlarında arkadaş ortamlarından dışlanmak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklar okul hayatlarında başarısız olduklarını ve okul derslerinin zor olduğunu söylemekle birlikte okul hayatlarının daha uzun süre olmasını istediklerini fakat şimdi böyle memnun olduklarını dile getirmişlerdir.

Çalışma kapsamında çocuk işçilerin çalışma hayatına girmeden önce ve girdikten sonra bir süre daha eğitimlerine devam etmek istedikleri görülmüştür. Ancak katılımcılar para kazanmaya başladıktan sonra çocuk işçi olmayı kabullendiklerini ve geleceğlerinin çalışma hayatında olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Burada "*Ben okumak isterdim, belki o zaman daha farklı bir işte çalışacaktım. Daha temiz olurum, böyle eve gidince temizlenmek çok zor, yağ içindeyiz. Daha fazla para kazanacaktım belki hem. Başka işe geçeyim diyorum, buraya da alıştım, vazgeçiyorum*" şeklinde görüşmeye cevap veren (T.K.)'nın ifadesini belirtmek yerinde olacaktır.

Geleceklerini çalışma hayatında gören çocuk işçilerin, bunu seçmesindeki başlıca nedenin ailelerindeki maddi imkânsızlıklar olduğu görülmektedir. Buna ek olarak çocuk işçilerin zamanla kendilerine rol model olarak kalfalarını ve ustalarını seçmeleri de çalışma hayatında olmak istemelerinin başka bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumu (T.K.)'nın "*Babam çok uzun zamandır hasta, çalışmıyordu o zamanlar da çok zorlanıyorduk, tüm yük anneme kalmıştı. Çare benim okulu bırakmam olarak konuşuldu...*" ifadesi ile (B.Ö)'nün "*...Eğitim durumum da başarısız olduğu için aileme destek olmak ve bir meslek sahibi olabilmem için babam burada çalışmamı istedi...*" ifadesi bulguları doğrular niteliktedir.

4.3. Katılımcıların Maddi Durumu

Maddi durumla ilgili katılımcılara annenin-babanın çalışma durumu, ailenin ortalama geliri, çalışma nedenleri, çalışma süreleri ve kazancını değerlendirme yolları gibi sorular sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar üzerinden ailenin ekonomik durumuna ilişkin bilgilere ulaşması istenmiştir.

Çocukların okullarını bırakma nedenlerinden biri okulda yaşadıkları başarısızlık hissidir. Bununla birlikte katılımcılar maddi yetersizliklerden dolayı okumadığını ya da okuyamadığını ifade etmiştir. Çocukların, aileye destek olma isteği ya da ailenin zorlamasıyla okuduğu okulu terk ettikleri görülmektedir. Çocuklara "*Neden çalışmaktasın?*" sorusu yöneltildiğinde şu cevaplar alınmıştır;

“Okulda derslerim sıkıntılıydı. Daha o zamandan belli yani okuyamayacağım belki de çok zorlanıyorum. Ya da bilmem ilerde ne olurdu. Öyle olunca ‘okumayacak bu çocuk’ dedi babam e imkânlar da yok evde, durum iyi değil. Eğitim durumum da başarısız olduğu için aileme destek olmak ve bir meslek sahibi olabilmem için babam burada çalışmamı istedi. O yüzden meslek öğrenmek için başladım.” (B.Ö)

“Babam çok uzun zamandır hasta, çalışmıyordu o zamanlar da çok zorlanıyorduk, tüm yük anneme kalmıştı. Çare benim okulu bırakmam olarak konuşuldu. Okulu bıraktım, ben ve annem çalışarak evimize bakmak zorundaydık, kardeşim var çünkü bir de o okuyor en azından.” (T.K)

“7 yıl önce Suriye’den geldik. 5 kardeşiz, en büyükleri benim. Zar zor Türkçe konuşuyoruz, dışlanıyoruz da. 2 kardeşim okuyor. Babamın aldığı maaş eve yetmiyormuş, zaten az da veriyorlar sanırım, annem de çalışmıyor. Babam benim de çalışmam gerektiğini söyledi, zaten hiç okula gidemedim.” (Ş.K)

Bu sorunun sorulmasındaki amaç çocukların kendi istekleriyle mi yoksa ailelerinin isteği ile mi çalıştığını görmektir. Diğer çocukların da cevapları benzer olmakla beraber bir de okuldaki başarısızlıklarının nedenini kendilerinde bulmaktadır. Maddi durum yetersizliği sebebi ile ailenin büyük çocuğunun eğitiminden vazgeçerek çalışma hayatına atıldığı görülmektedir. Çocuk işçilerden (B.Ö)’nin “5 yıldır çalışıyorum bence iyi de oldu” ve (Ş.K)’nin “Okumak istemezdim zaten para önemli burası eğlenceli geliyor öğrendim her işi” ifadeleri bu bulguyu doğrular niteliktedir. Ayrıca çocukların çoğu ailelerine destek olmak amaçlı çalıştıklarını, gelirlerinin büyük kısmını ailelerine verdiklerini ifade etmişlerdir. “Kazancını ne için harcıyorsun?” sorusuna şu cevaplar verilmiştir;

“Babam çalışmadığı ve kardeşim okuduğu için ben kazandığım paranın hepsini anneme veriyorum. O da kendi kazancıyla birleştirip eve bakıyor, market, pazar alışverişi işte ne gerekiyorsa” (T.K)

“İyi para alıyor sayılırım haftalığımın bir kısmını aileme veriyorum ama hepsini değil yarısını, yarısını da kendim tekrar haftalık alana kadar idare ediyorum. Böylece hem eve destek oluyorum hem de kendi ihtiyaçlarım için kullanıyorum harçlığımı” (B.S)

“Ben kazandığım parayı babama veriyorum, fena da kazancım yok bence. O da bana oradan harcayacağım kadar para veriyor, bu şekilde.” (A.G)

Çocuk işçiliğin başlıca nedenlerinden biri olan yoksulluk, geçim sıkıntısı burada da kendini en önemli neden olarak göstermektedir. Araştırmada da görüldüğü gibi katılımcıların çocuk işçi olma sebebi bir kazanç elde edip ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ancak maddi durumdaki yetersizlikler çocuk işçilerinin kazançlarını gelişimleri için kullanmalarını da engellemektedir.

4.4. Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim durumu ile ilgili çocuklara, kendilerinin, ailedeki bireylerin eğitim durumu sorulmuştur. Aynı zamanda ailenin eğitime bakış açısı ve eğitimleri hususunda geleceğe yönelik beklentileri şeklinde sorular sorulmuştur. Bu sorulara istinaden katılımcılar şunları belirtmiştir.

“Ben ilkokuldayken bıraktım okulu, köydeydik zaten önce babama yardım etmeye başladım daha sonra sanayiye iş öğrenmem için verdi beni. 5 yıldır çalışıyorum bence iyi de oldu.” (B.Ö)

“Ortaokuldayken bıraktım, derslerim kötüydü. Babam bu duruma çok kızmıştı. Okumakta istemedim. Sanayide oto tamiri işi ilgimi çekiyordu, ben de burada çalışmaya başladım. Biraz daha okusaydım zaten illa bırakırdım.” (B.S)

“Şu an çıraklık okuyorum, haftada 1 gün gidiyorum. Ortaokul mezunuyum. En azından çıraklık belgem olsun istedim, oto tamir işini seviyorum, alıştım.” (H.A).

“Babam bana okumak ister misin diye sormadı ki, gerçi burada zor okumakta bizim için. 7 yıldır burada yaşıyoruz, 4 yıldır da çalışıyorum arkadaşımı da burada çalışırken buldum. Hiç okula gitmediğim için Türkçeyi de zor öğrendim, okumak istemezdim zaten para önemli burası eğlenceli geliyor öğrendim her işi” (Ş.K).

“Ben okumak isterdim, belki o zaman daha farklı bir işte çalışacaktım. Daha temiz olurduym, böyle eve gidince temizlenmek çok zor, yağ içindeyiz. Daha fazla para kazanacaktım belki hem. Başka işe geçeyim diyorum, buraya da alıştım, vazgeçiyorum.” (T.K.)

Yapılan görüşmelerde çocuk yaşta sanayide çalışmaya başlayan katılımcıların eğitim durumlarının ilkokul veya ortaokul seviyelerinde olmalarının nedeni okula karşı isteksiz olmaları ile derslerinde başarısız olmalarıdır. Burada ailelerin çocuklarına yeterli desteği ve hassasiyeti göstermediği, ilk başarısızlıklarında onları okuldan alıp bir meslek sahibi olmaları amacıyla çalışma hayatına yönlendirdikleri görülmektedir. Ailelerin eğitime bakış açılarının da kendi eğitimlerinin de ileri seviyede olmaması sebebi ile olumsuz olduğu ifade edilebilir. Araştırmaya göre; ailelerin eğitim düzeyi düşüklüğü onlara yeterli ücret alabilecekleri bir işte çalışma imkânı vermediğinden ailenin gelirlerini arttırma yolunu çocuklarının çalışıp eve destek olmasında bulmuşlardır.

4.5. Katılımcıların Çalışma Koşulları

Araştırma kapsamında katılımcılara çalışma koşulları ve bu koşullardan memnuniyetleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu çalışma ortamlarından oldukça memnun olduklarını belirterek şu ifadelerde bulunmuşlardır;

“Çok fazla iş tecrübesine sahip olmamama rağmen işyerinde aldığım ücret hem aileme destek olmama hem de harçlık yapmama yeterli. O yüzden maddi olarak bana yetiyor, çalışmaktan memnunum, biraz param olsun modifye motor alacağım var hayalim.” (A.G.)

“Diğer dükkânlarda çalışan arkadaşlarla ve abilerle yemek aralarında ve boş zamanlarda kendi aramızda eğlenerek vakit geçirdiğimiz için burada çalışmak hoşuma gidiyor. İş yerinde de ustam çok iyi, bana işi öğrenmem için çok yardımcı oluyor. İleride kendi dükkânımı açmak istiyorum zaten başka da bir yol yok.” (T.K.)

“İşe çok erken saatlerde geliyoruz geç çıkıyoruz burada, böyle olunca da gün içinde buradan başka bir yerde bir şey yapamıyoruz, eve git gel. Zor gelse de ileriye düşündüğüm için buna dayanıyorum. Modifye araçlara ilgim yapmak hoşuma gidiyor. Ayrıca aldığım para da iyi. Ustalarımın ve kalfalarımın aldığı kazançlar benim daha çok burada çalışma isteğimi artırıyor.” (H.A)

“Herkes buradan geçecek, yani sanayide çalışanlar illa çırak olacak sonra yükselecek. Bunu biliyorum, çalışıp kalfa olacağım. Aldığım ücret ile aileme destek oluyorum bu da güzel tabi ama okumak isterdim.” (B.S.)

“Hem buraya yabancı olduğum için hem de yaşım küçük olduğu için iş ağır geliyor. Zor iş. Sabah erken kalkıyoruz akşam geç çıkıyoruz. Ustam da eziyor beni. Türklerin aldığından az ücret veriyor ama ne yapayım. İş öğrendim, iyiyim. Bu iş yapacağım hep.” (Ş.K.)

“İş ağır bir iş, fiziki güç gerektiriyor. Onu kaldır bunu indir, ağır yani buradaki her şey. En küçükleri benim, çıraklık yapıyorum. Bütün getir götür ve temizlik işleri de benim üstüme kalıyor. Riskli de bir iş, geçen bir abinin eli fena kesildi. Korku da oluyor böyle. Ben yaşamadım öyle kötü bir olay, çok büyük iş yapmadığımdandır.” (A.G.)

Katılımcıların çalışma ortamlarından mutlu oldukları, iş tatmini açısından iyi durumda oldukları görülmektedir. Burada büyük ölçüde küçük yaşta para kazanıyor olmak onlar için motive edici bir unsurdur. Belki başta aile zoruyla da olsa şu anda çalışma hayatında olmak hem sosyal hem de maddi anlamda onların mutlu ve motive olmasını sağlamaktadır.

Katılımcıların çoğu şu an okuma imkânına ve okula kaldıkları yerden devam etme şansları olsa da çalışmanın maddi tatmininden dolayı çalışma hayatını seçeceklerini belirtmektedir. Araştırma kapsamında katılımcıların geleceğe dönük bakış açılarında incelendiğinde yetişkin hayatlarında da burada çalışmak ya da bir dükkân açmak arzusunda ve “*iyi ki çalışıyoruz*” düşüncesinde oldukları gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, Çanakkale'nin Biga ilçesindeki sanayi bölgesinde çalışmakta olan çocukların, yapılan görüşmelerden varılan sonuçlara göre çalışma hayatlarına alıştıkları ve genel olarak memnun oldukları söylenebilir. Ayrıca çocuk işçilerin usta, kalfa ve diğer çalışan kişilerin gelir seviyesi ve buldukları ortamdaki statülerine özendiği ve çocuk işçi sıfatını kabullendiği ileride de rol model olarak almış oldukları ustaları gibi bir iş yeri açmak ve sanayide iş hayatlarına devam etmek istedikleri görülmüştür. Eğitim konusunda ise yarım

bırakmalarına dair birçoğunun pişmanlık duymadıkları saptanmıştır. Bu bağlamda gelecekte de çalışma hayatının bir parçası olmayı seçecekleri ve eğitimlerine geri dönmeyi düşünmedikleri belirtilebilir.

5. SONUÇ

Henüz çalışma çağına erişmemiş olan 15 yaş altı çocukların maddi imkânsızlıklar, eğitime erişememe, göç gibi gerekçelerle kayıt dışı olarak istihdam ediliyor olması gerek tüm dünya ülkelerinde gerekse Türkiye’de çözüm üretilmesi zorunlu bir sosyal problemdir. Kayıt dışı olarak istihdam edilmiş olan çocuklar ağır koşullar altında, fiziki güç ve yeterliliklerinin üstündeki işlerde, sosyal haklardan uzak, düşük ücret karşılığında çalışmak zorunda kalabilmektedir.

Yaş ve fiziki yeterlilikleri sebebiyle okul sıralarında eğitim görmesi, sokakta arkadaşlarıyla oyun oynaması gereken bu çocuklar ailelerine ekonomik destek sağlamak veya kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışma hayatının bir parçası olmaktadır. Bu bağlamda korunma, beslenme, eğitim gibi temel haklarına erişmekte mağduriyet yaşayan çocuk işçilerin sorununa çözüm bulmak önemlidir.

Türkiye’de çocuk işçiliği probleminin önüne geçmek için bir takım sosyal ve ekonomik tedbirlerle birlikte yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Radmard ve Beltekin, 2017:135). Öncelikle yoksulluk sorununun ortadan kaldırılması, ailelerin ekonomik durumlarının daha fazla iyileştirilmesi çocuk işçiliğinin önlenmesi için izlenebilecek yöntemlerdendir. Gerekçesi ne olursa olsun hiçbir çocuk yoksulluk nedeniyle gelir elde etmek, ailesine destek olmak amacıyla çalışma hayatına itilmemeli, bunun önlemleri de Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun şekilde alınmalıdır. Ayrıca istihdam noktalarındaki kontrolsüzlük ve denetimsizlik problemi de çözümlenerek çocuk işçiliğinde kayıt dışılığın önüne geçilmelidir. Çocukların okul hayatlarına devam etmesi her anlamda desteklenmelidir.

Araştırma sonuçlarında çalışan çocukların işe başlama nedenleri incelendiğinde, ailelerin ekonomik durumunun yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Çocuklar ailelerine ekonomik anlamda destek olmakta, kardeşlerinin okuması için çalışmaktadırlar. Çocukların çalışma hayatına dâhil olmasında; ailelerinin eğitim düzeyine bağlı olarak eğitime vermiş oldukları önem, gelir durumları ve kardeş sayısının etkili olduğu görülmektedir.

Okul hayatlarının başlarındayken başarısız olduğu ya da olabileceği öngörülen çocukların aileleri tarafından okuldan alınarak çalışmaya yönlendirildiği görülmektedir. Çocukların ilköğretim aşamasında yaşadıkları başarısızlık sonrası çeşitli meslek kolları altında eş, dost ya da tanıdık vasıtasıyla meslek öğrensin ve geleceğini kurtarsın anlayışıyla çalışma hayatına yönlendirildikleri görülmüştür. Çalışma hayatına alışan çocuklar bu koşulları benimsemektedir. Rol model olarak belirledikleri usta, kalfa ve diğer çalışan kişilerin gelir seviyesi ve buldukları ortamdaki statülerine özenmeye başlayarak çalışmaya devam etme eğiliminde olmaktadır. Bu durum çocukların okul hayatlarından tamamen kopmasına neden olmuştur. Oysaki çocukların okul hayatlarından uzaklaşmaması, eğitim görmesi, beşerî sermayelerine katkı sağlayacak farklı faaliyetler içerisinde olmaları toplum tarafından da desteklenmelidir.

Çalışma kapsamında istihdam edilen çocuk işçilerin ücret, çalışma şartları ve sosyal konumlarından memnun oldukları, geleceğe yönelik mesleki beklentilerinin de artarak devam ettiği görülmüştür. Çalışma hayatına adım atan bu çocukların yoksul bir hayat sürmek istemedikleri için tekrar eğitim hayatına dönmek istemedikleri sonucuna varılmıştır.

Araştırma bulguları literatür çalışmalarıyla örtüşmektedir. Buna göre literatürde çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan yoksulluk, işsizlik, göç, ailelerin düşük eğitim seviyeleri ve eğitime bakış açıları bulgularına bu çalışmada da ulaşılmıştır. Çocukların ekonomik durumu iyi olmayan ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla eğitim hayatlarından feragat ederek çalışma hayatına atılmak durumunda kalmaları da literatürde yer alan ve bu çalışmada ulaşılan sonuçlardandır. Genel olarak ailelerin çocuklarının hem okuyup hem çalışmaları isteği çocukları tamamen okul hayatından uzaklaştırmış, zamanla çocuklar da bu duruma alışmışlardır. Biga sanayi bölgesi özelinde de görüşme yapılan çocukların çalışma hayatlarına tamamen uyum sağladıkları, meslek öğrenmenin verdiği hazzı yaşadıkları, aldıkları ücretlerden memnun oldukları ve eve katkı sağladıkları düşüncesiyle eğitimlerini tamamlamaktan tamamen uzaklaştıkları görülmüştür.

Çalışmada, “*Biga sanayi bölgesinde istihdam edilmekte olan çocuk işçileri, çalışma hayatına iten sebepler nelerdir?*”, “*Çocuk işçilerin eğitim hayatına yönelik tutum ve tavırları nelerdir?*” ve “*İstihdam edilen çocuk işçilerin geleceğe bakış açıları nedir?*” sorularına cevap aranmıştır.

“*Biga sanayi bölgesinde istihdam edilmekte olan çocuk işçileri, çalışma hayatına iten sebepler nelerdir?*” Bu soru ışığında ise, araştırma bulgularından çıkan sonuçlar şu şekildedir;

- Çocukların eğitim hayatlarını bırakarak çalışma hayatlarına atılmalarının temel sebebi ailelerin ekonomik durumlarının yetersiz olması,
- Ailelerin eğitime olan olumsuz bakış açıları,
- Çocukların ailelerinin maddi yetersizliğinin farkında olarak kardeşlerinin okuyabilmesi amacıyla eğitimlerine son vermeleri
- Okullarının ilk yıllarında başarısızlıklar yaşadıklarında ailelerinden destek göremedikleri için okulu bırakmaya daha yakın olduklarıdır.

“Çocuk işçilerin eğitim hayatına yönelik tutum ve tavırları nelerdir?” sorusuna karşılık araştırma bulgularından çıkan sonuçlar;

- Çocukların çalışma hayatına girip aldıkları ücretin eğitim görmelerine karşılık daha cazip gelmiş olması,
- Evlerine kazandıkları paraları götüren çocukların bundan keyif alıyor ve başarma hissine kapılıyor olması
- Çoğunun eğitim hayatına dönme isteği dışında eğitimini yarıda bırakıp iş hayatına atılmalarının doğru karar olduğu düşüncesinde olmaları şeklindedir.

“İstihdam edilen çocuk işçilerin geleceğe bakış açıları nedir?” sorusuna cevap olarak araştırmadan şu sonuç çıkarılmıştır;

- Çocukların kendilerini çalışma hayatının bir parçası olarak gördükleri,
- Çocukluk dönemleri bittiğinde de kendi edindikleri mesleki becerileri geliştirmek istedikleri,
- İleride de uzmanlaştıkları meslek dalı ile ilgili kendilerine ait işyerlerini açma düşüncesinde olduklarıdır.

İş Kanunu'nun 71, 72 ve 73. maddeleri çocuk ve genç işçiler hakkında çalışma koşullarını düzenlemektedir. Bu maddelere göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Fakat 15 yaşını doldurmuş çocuklar ise günde 8 haftada ise 40 saatten fazla çalıştırılmayacaklarıdır. Kanuna göre 14 yaşını doldurmuş çocukların çalışmaları günde 7 ve haftada 35 saat ile; 14 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları ise günde 5 haftada ise 30 saat ile sınırlandırılmıştır. Bu çocukların çalıştırılma koşulları yalnızca saat olarak değil ayrıca bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki açıdan gelişimlerinin olumsuz etkilemeyecek ve eğitimlerine devam etmelerini engellemeyecek hafif işler şeklinde belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, 4857 sayılı Kanun on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasak koyarken, bazı şartların olması durumunda on dört yaşını dolduran çocuklar ile on dört yaşını doldurmamış çocukların da çalıştırılmalarına olanak tanımıştır (Bilgili, 2018:137). Bu olanaklar dışına çıkılarak çocukların eğitimlerini yarıda keserek ağır sanayi işlerinde çalışması ya da çalıştırılması öncelikli neden olan yoksulluğun ve beraberinde getirdiği yetişkin işsizliğinin sonucudur. Bu durumda eğitim masraflarından kaçınan aileler çocuklarını iş hayatına yönlendirmektedir. Çalışma sonucunda çocuk işçiliğini azaltacak ya da ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak şu öneriler sunulabilir;

- Eğitimlerine devam etme şartını içererek oluşturulacak şartlı istihdam programları ile çocuklara sadece belirli saatlerde ve belirli şartlar altında çalışma olanağı verilerek hem eğitimlerine destek olunması hem de iş öğrenmeleri sağlanabilir. İşverenler çocukları yarı zamanlı çalıştırırken bir yandan da devlet katkısı ile eğitimlerini maddi olarak desteklemek sureti ile çocukların eğitim sürecinden uzak kalmamaları sağlanabilecektir.
- Yoksulluk sınırı altında yaşayan ailelerin çocuklarının eğitime devam etmeleri halinde devlet ve özel sektör destekleri ile bu aileler gelir aktarımı ve temel ihtiyaçlarının karşılanacağı bir sistem oluşturulabilecektir. Bu sistem çocuklarının eğitimlerine devam etmelerinin aileler tarafından teşvik edilmesini sağlayabilecektir.
- Eğitim hayatlarında başarısızlıklar yaşayan öğrencilerin ailelerinden sonra onlarla ilişki halinde olan öğretmenlerinden daha fazla destek görmeleri, eğitim hayatlarına olan olumsuz bakış açılarının daha umut dolu bir hale dönüştürülmesini sağlayabilecektir. Bu durumda olan öğrencilerle daha yakın temasta bulunularak, başarısızlıklarının arkasındaki unsurların ortadan kaldırılmasına yardım edilmesi bunun için rehberlik ve psikolojik danışmanlarla öğretmenlerin iş birliği için çalışacağı bir ortam oluşturulması etkili olabilir.
- Meslek eğitimi veren teknik liseler ile sanayi iş birliği daha fazla arttırılarak çocukların hem eğitimlerine devam edip hem de mesleki, teknik bilgileri erken yaşta öğrenmeleri çocuk işçiliğinin önüne geçebilecek

bir seçenek olacaktır. Mesleki eğitim bilincinin toplumun geneline, özellikle eğitimsiz ebeveynlere kazandırılması amacıyla çeşitli eğitim programları verilmeli, bu uygulamalarla çocuk işçiliğinin ve kayıt dışı istihdamın azaltılması hedeflenmelidir. Ayrıca Türkiye’de öncelikli olarak çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yetişkin işsizliği ve yoksulluğun ortadan kaldırılması hedefi doğrultusunda, çok yönlü çözüm yollarına ihtiyaç duyulduğundan, işsizlik ve yoksullukla mücadele programları daha aktif şekilde yürütülmelidir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS’ DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. Bu araştırmanın yapılması ile ilgili olarak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Etik Komisyonundan 08/09/2023 tarih ve 11/42 sayılı “*Etik İzni Belgesi*” alınmıştır. / **This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. Regarding the conduct of this research, an "Ethics Permission Certificate" dated 08/09/2023 and numbered 11/42 was obtained from the Ethics Committee of the University of Çanakkale Onsekiz Mart.**

YAZAR KATKILARI / AUTHORS’ CONTRIBUTIONS:

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – **Y1 ve Y2**, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – **Y1 ve Y2**, Nihai Onay ve Sorumluluk – **Y1 ve Y2**. / **Conceptualization, writing-original draft, editing – Y1 and Y2, data collection, methodology, formal analysis – Y1 and Y2, Final Approval and Accountability – Y1 and Y2.**

KAYNAKÇA

- AVŞAR, Zakir ve ÖĞÜTOĞULLARI, Eren (2012), “*Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri*”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, S.2(1), ss.9-40.
- BAKIRCI, Kadriye (2004), **Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması**, Beta Yayınları, İstanbul.
- BİLGİLİ, Özkan (2018), “*Çocuk İşçiliğinin Denetimi*”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, S.8(2), ss.195-214.
- ÇÖPOĞLU, Mustafa (2018a), “*Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik*”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(6), ss.671-685.
- ÇÖPOĞLU, Mustafa (2018b), “*Türkiye’de Çocuk İşçiliği*”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.14, ss.357-398.
- ENNEW, Judith, MYERS, William E. ve PLATEAU, Dominique Pierre (2005), “*Defining Child Labour as if Human Rights Really Matter*”, **Child Labour and Human Rights: Making Children Matter** (Ed. Burns H. Weston), Lynne Rienner Press, Boulder - Colorado (US), ss.27-54.
- GÖKALP, Özge Tuğçe (2012), “*Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma*”, **EJOVOC - Electronic Journal of Vocational Colleges**, S.2(1), ss.125-135.
- GÜLER, Ahmet ve HALICIOĞLU, Mustafa Bülent (2015), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- ILO - ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (2005), **Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu**, Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Bakanlığı Ortak Yayını, Ankara.
- ILO - ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (2021), **ILO’nun Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025)**, ILO Türkiye Yayını, Ankara.

- ILO ve UNICEF (2021), Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, Çocuk İşçiliği 2020: Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol, **ILO - UNICEF Ortak Yayını**, New York (US).
- KARA, Mustafa ve DÖNMEZ KARA, Öykü Canan (2015), “Türkiye’de Göç Yönetişimi: Kurumsal Yapı ve İşbirliği”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, S.10(2), ss.1-25.
- KARABULUT, Özcan (1996), **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul.
- KARAKAŞ, Banu ve ÇEVİK, Ömer Can (2016), “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.18(3), ss.887-906.
- KOÇAK, Yüksel ve TERZİ, Elvan (2012), “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.3(3), ss.163-184.
- KÖKKİLİNÇ, Ayşe Gül (2003), **Çocuk İşçinin İş İlişkisi**, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- RADMARD, Somayyeh ve BELTEKİN, Nurettin (2017), “İşçileşme(me)k ya da Okumak: İşçi Çocukların Eğitimsel Durumlarına İlişkin Bir Çözümleme”, **Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi**, S.6(12), ss.125-137.
- ŞAHİN, Levent (2012), “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S.7(2), ss.103-118.
- ŞEN, Bülent ve KAHRAMAN, Fatih (2012), “Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emeği”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.27, ss.167-189.
- ŞİŞMANLAR, Şahika Gülen (2017), “İstismar ve İhmal Bağlamında Çocuk İşçiliği ve Ruh Sağlığı”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, S.16(62), ss.47-55.
- T.C. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI (2013), **Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2013-2017**, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (2023), **On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)**, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını, Ankara, sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2024).
- T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI (2007), **Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, Ankara.
- TDK - TÜRK DİL KURUMU (2023), “Çocuk”, **Büyük Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara.
- TUNÇMAN, Nilgün (2000), “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.(43-44), ss.243-259.
- YANICI, Erdal ve İREM, Özlem (2019), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.8(16), ss.225-246.
- Avrupa Konseyi’nin **Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi** (02.05.2002 tarih ve 24743 sayılı Resmi Gazete).
- Birleşmiş Milletler’in **Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi** (27.01.1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete).
- ILO 138 sayılı **Asgari Yaş Sözleşmesi** (27.01.1998 tarih ve 23243 sayılı Resmi Gazete).
- 4721 sayılı **Türk Medeni Kanunu** (08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete).
- 4857 sayılı **İş Kanunu** (10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete).
- 5237 sayılı **Türk Ceza Kanunu** (12.10.2004 tarih ve 25611 sayılı Resmi Gazete).
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik** (06.04.2004 tarih ve 25425 sayılı Resmi Gazete).